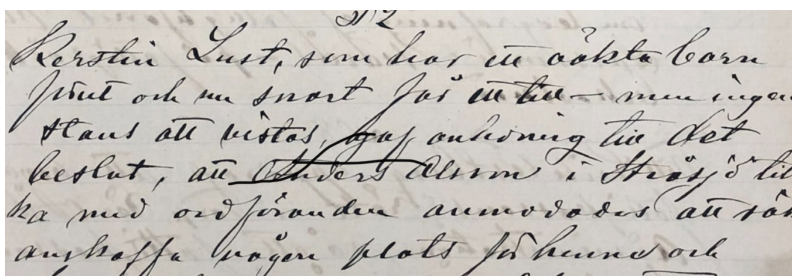
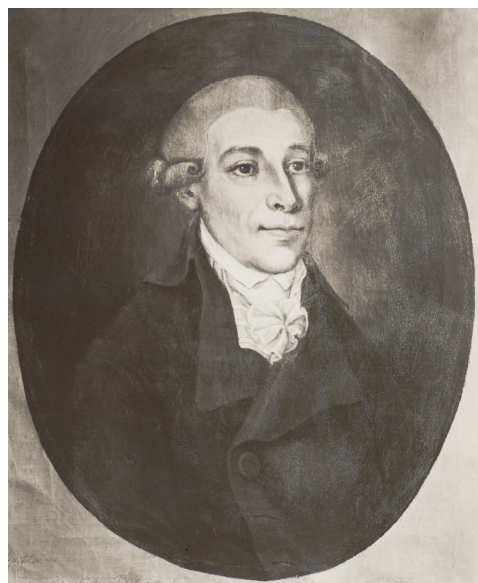

Inte bara kyrkböcker

Mats och Eva-Britt Andersson har till stor del använt kommunalt källmaterial för att kartlägga Mats morfars mor, Kerstin Lusts liv. Kommunala handlingar används rätt sällan av släktforskare, men är av stort värde för den som vill sätta mer färg på sina anors liv. Följs Mats och Eva-Britts berättelse från det gamla Fattigsverige på sid. 3-4.

Utdrag ur fattigvårdsstyrelsensprotokoll i Bjuråker 1893

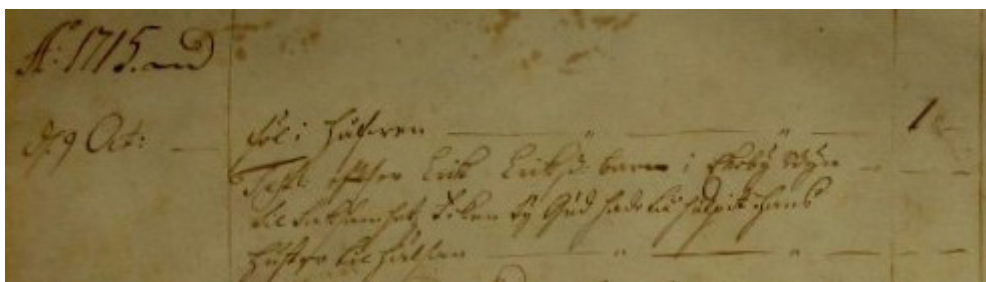
Kristian Ernst Boecler utsågs 1770 till universitetsfältskär vid Uppsala universitet. Möjligtvis kan det vara han som operade Olof.

Ajajaj! Allt var inte bättre förr!

Bo S Lindberg berättar på sid. 6-7 om en misslyckad operation av Olof Nilsson i Semmersby, Väddö. Han opererades på Uppsala lasarett 1771 och avled i samband med denna. På den här tiden fanns varken eter eller kloroform för att lindra smärtan.

Nyttan av kyrkoräkenskaper

På sid. 3 ger Hans Callersjö läsarna tips om en källa i kyrkoarkiven som inte är mycket utnyttjad. Det gäller kyrkoräkenskaper, serie LI, som tillhör det äldsta materialet i kyrkoarkiven. Hans ger värdefull information om hur man kan komma längre tillbaka i tiden även om husförhörlängder saknas.

Ur Ekeby församlings (C) kyrkoräkenskaper 1715-53, LI:1. Testes (dop) Erik Erssons barn i Ekeby by. För detta betalade föräldrarna 1 runestycke, som ej syns i bilden ovan.

Anbladet utkommer med 3 nummer per år och utges av Norrtälje Släktforskarförening.

Tidningens adress: Box 280,
761 23 Norrtälje.

Hemsida: www.norrtelje-sff.se

Webmaster: Leif Eriksson
webmaster@norrtelje-sff.se

Redaktör och ansvarig utgivare:
Urban Johansson

Tidningen ingår i NSFF:s medlemsavgift, f. n. 200 kr/år.
Bankgiro: 459-5724

Manus och idéer till artiklar kan insändas till tidningen under ovanstående adress. Artiklar och citat ur tidningen får användas efter angivande av källan.

Enstaka exemplar av tidigare nummer kan köpas för 30 kr/st.

I NSFF:s styrelse ingår:

Ordf. Thomas Malmström
Rögårdsgatan 5, 761 30 Norrtälje
Tel: 0176-224 626

Kassör Bo Ragell
Sandgatan 19, 761 51 Norrtälje
Tel: 073-894 498

Sekr. Willy Menander
Asplundsv. 18, 760 10 Bergshamra
Tel: 070-597 20 33

Klubbmäst. Birgit Söderman
Vegagatan 3D, 761 32 Norrtälje.
Tel: 070-55 280 81

Ledamot Leif Eriksson
Prästgårdsvägen 28, 761 75 Norrtälje. Tel: 073-314 18 95

God Jul och Gott Nytt År

I skrivande stund (2 december) så ser det ut som om vi skulle kunna fira en litet mer traditionell Jul igen, träffa släkt och vänner hemma och umgås som vanligt. Orostecken finns dock i skyn. Nya mutationer dyker ständigt upp och smittläget kan snabbt förändras. Själv har jag och många med mig fått tre sprutor och borde väl vara rätt säkra på att undgå smitta. Vi får alla hjälpas åt att minska virusets möjligheter att smitta ner oss.

Vad gäller Anbladet så har vi i detta nummer två artiklar, som slår kraftfulla slag för att i sin släktforskning utnyttja annat material än de traditionella kyrkböckerna. Det gläder en gammal kommunarkivarie som redaktören.

Mats och Eva-Britt Andersson har forskat i kommunala handlingar i Hudiksvals kommunarkiv. I fattigvårdsstyrelsens och kommunalnämndens arkiv har de kunnat kartlägga Mats morfars mors kerstin Lust mödosamma liv i Bjuråker.

Hans Callersjö håller sig kvar i kyrkoarkiven, men sätter ljuset på ett material som sällan används av släktforskarna. Det gäller kyrkoräkenskaperna. Dessa tillhör kyrkoarkivens äldsta handlingar och innehåller mycket av intresse. Genom att församlingsborna fick betala en slant för kyrkliga ceremonier som dop, vigslar och begravningar, så hittar man ofta även uppgifter på vilka som dessa ceremonier rörde. Dessa uppgifter går också mycket längre tillbaka i tiden än när husförhörslängderna började föras! Trevlig läsning.

Urban Johansson

Bra sagt!

En politiker delar in människosläktet i två klasser: verktyg och fiender.
Friedrich Nietzsche

Den geniale politikerns finaste, sista konst och hemlighet: att vilseleda genom absolut ärlighet.

Atos Wirtanen

Den konservative är förtjust i existerande missförhållanden till skillnad från den liberale, som vill ersätta dem med andra.

Ambrose Bierce

Ingenting är enligt min mening smärtsammare än att bli besegrad av löjväckande fiender.

Voltaire

Jag avskyr krig. De förstör arméerna.

Konstantin Pavlovitj

Catharina Ersdotter och August Karlsson - två levnadsöden

Catharina Ersdotter f. 1804

Catharina föddes i Senneby Väddö 11 september 1804. Föräldrarna var Eric Ersson född i Finnala Vätö och Carin Jansdotter född i Senneby Väddö.

Catharina flyttade till Massum 1827 som piga hos Erik Jansson och hans hustru Inga Greta Andersdotter. Hustrun som var sjuklig dog året efter i lungsot. Paret hade haft två söner som avlidit 1809 och 1810.

Änklingen gifte sig med pigan Catharina 30 mars 1828. De får en son som döps till Erik 25 januari 1830. När sonen var 6 år, 1836 dog maken.

Catharina gifte sig

Catharina gifte sig 23 dec 1838 med Mattias Jansson född i Vagn Edsbro 14 april 1812. Paret bor kvar i Massum i torpet som Catharina ärvt. Paret får två barn Johan född 2 september 1839 och Greta Cajsa född 12 feb 1812.

Sonen Erik druknar 28 sept 1859 och sonen Johan dör i lungsot 4 mars 1860. Catharina blir åter änka 1 februari 1891. Nu har hon bara dottern Greta Cajsa kvar i livet. Greta Cajsa gifte sig med August Karlsson född i Ödeshög.

August Karlsson f. 1836

August far Carl Persson född 30 juli 1799 Etterlycke Säby, blev enkling 1829 med fyra små flickor. Carl gifte sig 1834 med Maria Johansdotter född 6 december 1808 Knochult Bälaryd. Paret får sex barn.

August var näst äldst, född 8 oktober 1836 Kulhult Ödeshög. Hustrun Maria avlider 30 maj 1848 och Carl är åter enkling. Utfattig bor han på kyrkans mark och de yngsta barnen en son och en dotter blir omhändertagna en av församlingen och en av socknen.

August blir först fosterbarn och senare dräng i Renemo Stora Åby. Han fortsätter som dräng i olika gårdar runt Stora Åby fram till 1860 då han och den äldre brodern, Johan född 26 maj 1834, tar ut flyttbetyg till Stockholm.

Nästa gång August påträffas är när han flyttar till Ortala Väddö 1861 från Stockholm.

1862 finns bröderna i Vesterkulla Bergby Häverö. Där står August som gruvarbetare

och förman. Brodern Johan blir kvar i Häverö, gifte sig och bildar familj där.

August flyttar till Massum

1863 flyttar August till Massum Väddö för att gifta sig med Greta Cajsa Mattsdotter och flyttar in hos Catharina och hennes make. De gifte sig 30 mars 1863. Greta Cajsas mor och make bor kvar på undantag. Den 17 maj 1874 dör Catharina.

Paret får fyra söner Carl Johan Leander 28 feb 1864, August Emanuel 28 sept 1866, Mattias Erik 10 april 1869 och Oskar Hilmer 28 nov 1871.

Greta Cajsa dör 1873

Greta Cajsa dör 25 juli 1873 och August är enkling med fyra små barn. Han gifte sig 1874 med Kristina Vilhelmina Andersdotter född i Ortala 1845 och får ytterligare fem barn. Fyra söner och en dotter.

Barnen i första giftet stannade inte i Massum, en blev lärare i Hälsingland, en skomakare i Stockholm, två gick till sjöss, varav en tog hyra till Amerika och hördes aldrig av mer.

Den andre mönstrade av och arbetade vid Televerket i Sundsvall och Östersund innan han flyttade till Stockholm. Så småningom 1925 flyttade han tillbaka till Väddö då i Norrsund.

Av barnen i andra äktenskapet stannade två i Massum, en blev skomakare där, en blev jordbrukare. Dottern flyttade till Norrtälje, där hon gifte sig.

En son blev murare i Stockholm. Yngste sonen arbetade vid SJ, först i Stockholm, flyttar senare till olika orter i Småland för att sluta sina dagar i Växjö.

August arbetade förutom jordbruket som snickare. Han tillverkade tröskverk s k vandringsverk. August dör 30 dec 1910 i Massum och Kristina Vilhelmina den 4 april 1926.

Anita Andersson, Kode

ETT STORT TACK

till alla er som anmäler adressändringar till NSFF!

Tips och trix

Många av oss har stött på att det saknas husförhörslängder för den tiden som man är intresserad av, ofta är ju det äldre tider än 1750.

I mitten av 1700-talet så uppmanades kyrkan att upprätta dessa så att staten fick kontroll över hur många som bodde i landet, och att kyrkan fick kontroll över den religiösa kunskapen mm. Vissa socknar kom igång med detta väldigt sent ibland så sent som 1780-90 talet.

Däremot så förde kyrkan tidigt bok över sina räkenskaper, vilket kan vara en källa till att sortera sina släktingar. Räkenskaper började noteras i böcker i vissa fall redan kring mitten av 1600-talet. Socknens innehavare var säkert intresserade av vart pengarna tog vägen. Så dessa räkenskapsböcker kan vara av stort värde för släktforskare. Om prästen var lite noggrann så noterades varje inkomstpost för sig, man la en slant till kyrkan för varje tjänst som utfördes, såsom för dop, begravning, gifte mm, där även namn och by noterades. Notiser finns även för utgifter, där namn anges om någon sockenbo levererat tex spån till kyrktaket.

Själv brukar jag använda mig av Excel, där jag gör listor i tidsordning, givetvis med källangivelse, där allt finns med, gifte, dop/född, begravning, mantalsuppgifter, bouppteckningar och räkenskaper. Har man ork och lust kan detta dokument även kompletteras med uppgifter från domböcker och sockenstämmoprotokoll.

Därmed får jag överblick och personer med samma namn kan lokaliseras. Begränsa till 2-3 byar eller bara namn, annars är risken stor att det svämmar över. Har man kommit "till vägs ände" med sina rötter kan detta vara ett sätt att komplettera trädet med gårds- eller byuppgifter.

Ett exempel på hur räkenskaper kan se ut är i Ekeby socken i Uppsala län år 1715. I denna socken så startar HFL år 1783.

Ekeby (AB, C) LIA:1 (1715-1753) Bild 15 / sid 13 AID: v141089.b15.s13,

Glöm inte bort och kontrollera om din aktuella socken är utbruten ur grannsocknen.

Hans Callersjö

Hitta din släkts bakgrund i kommunens arkiv

Det här är historien om min morfars mor, Kerstin Lust, från Ytterhavravallen i Bjuråker.

När jag började släktforska för drygt fem år sedan stod det tidigt och tydligt klart att jag skulle komma att ägna mycket tid åt att förstå vem hon var.

Min mamma och min morfar visste inte mycket om Kerstin. Och om de visste något så berättade de det inte. När jag var barn och hälsade på hos mormor och morfar i Hälsingland gick det historier om Kerstin, "gammeltanten". Bland annat att hon gått runt i husen och slagit sig i slang med folk. Hade hon tur fick hon en kopp kaffe här, en matbit där.

Det finns tråkigt nog inga bilder på Kerstin, i alla fall har jag inte hittat några. Jag föreställer mig en kvinna som redan i unga år får slita hårt, och att det sätter sina spår. Hon avlider sex år innan jag föds, så jag har heller inga egna minnen av henne.

Det är i kommunens arkiv som jag hittar källor till Kerstins vardag. Jag ägnar många timmar på kommunarkivet i Hudiksvall, som har en ypperlig ordning och är väldigt hjälpsamma.

Jag får hjälp med att hitta rätt rent geografiskt. I dag ligger exempelvis Ytterhavravallen i Hudiksvalls kommun - i slutet på 1800-talet låg det i Bjuråkers kommun (som inte är egen kommun längre). Kerstin rör sig också i Delsbo, som då var egen kommun men nu är en del av Hudiksvall.

Fattigvården hade ansvaret

Det är fattigvårdsstyrelsens protokoll som är intressanta när det gäller Kerstin Lust. Fattigvårdsstyrelsen är på landsbygden vid den här tidpunkten detsamma som kommunalnämnden. Benämningarna används växelvis. Idag är det normalt socialnämnden som handlägger liknande frågor.

Kerstin föds i en tid när fattigdomen är svår i Sverige. Samtidigt har riksdagen 1842 beslutat att alla barn ska få gå i skolan. Men det ska ta många år, till 1882, innan sexårig folkskola blir obligatorisk. Soldattorpet i Ytterhavravallen ligger som det låter - långt från allt. Det ligger faktiskt närmare Bjuråker än Delsbo, men tillhör ändå Delsbo, under Rossla rote.

Skolundervisningen hålls i gårdarna, och sannolikt har Kerstin aldrig satt sin fot i skolan. För fattiga barn är det på den här tiden viktigare att bidra till försörjningen.

Köper sig fri

Kerstin och hennes familj tycks hanka sig fram utan att myndigheterna reagerar. Inte förrän 1890, då Kerstin är 23 år, dyker hennes namn upp i kommunalnämndens protokoll. Hon är höggravid. Mellan raderna läser jag att Kerstin betraktas som "litet klen till förståndet".

Kommunen ser också ett bekymmer i att Kerstin är gravid. Det blir nu kommunalnämndens ansvar att se till Kerstins barn inte vansköts. Kerstin får två kronor i bidrag till skjuts. Förhoppningen är att hon ska fara till Bjuråker och föda.

Den 10 november, tio dagar före födseln, dyker hon upp i protokollet från Bjuråkers kommunalnämnd.

Nämnden konstaterar att hon vistats en tid hos "Nilssons" i Norrhavra, inte långt från Ytterhavravallen. Kerstin befinner sig i "hafvande tillstånd". Nu bor hon hos soldaten Gladh i Berge, som vill ha ersättning för hennes underhåll.

Kommunalnämnden beslutar att tilldela Gladh fem kronor för det som varit.

Nämnden har också fått kännedom om att Kerstin inte fått någon skolundervisning och inte heller konfirmerats, vilket är allvarligt på den tiden. Nämnden beslutar att "omhändertaga" Kerstin och hon placeras hos en J Svedström i Berge mot en kostnad av tre kronor per dag, plus 75 öre för varje dag hon ligger i barnsäng.

T.v. En av sällsynta bilder på morfar Erik Lust, troligen från början av 1960-talet. fotograf: Okänd. Ovan. Ytterhavravallen idag. Marken är samfäll men byggnaderna är privata och används som somarbostäder. Foto: E-B Andersson

Grevar och baroner

Kerstin bor litet här och där med sina barn och vägrar att berätta vilka och hur många fäderna är. Enligt släktberättelser ska hon ha sagt att det är "någon greve eller baron". Med hjälp av ett DNA-test hos Family Finder får jag kontakt med en avlägsen släkting som också visar sig vara en erfaren släktforskare. Tillsammans letar vi vidare och kommer fram till att vår gemensamma ana är en mästernämnad vid Hedvigsfors bruk. Min morfars far har plötsligt fått ett namn. Han heter Anders Johan Fagerström, född 1867 i Bjuråker och uppväxt i Hedvigsfors. Hans far har titeln mästernämnad vid Hedvigsfors bruk. Det är antagligen det här som Kerstin menar med "greve och baron". Hon har haft ihop det med en son till en mästernämnad. Vid denna tidpunkt är detta socialt sett en avgrund jämfört med den miljö hon själv kommer ifrån. Det sorgliga i allt detta är givetvis att min morfar Erik, Kerstins första barn, aldrig får veta något om sin härkomst på fädernet. Morfar får 14 barn, det äldsta är min mamma Sally.

Fler oäkta barn

Anders Johan Fagerström gifter sig och får så småningom ett antal barn. Det går inte att via kyrkböcker eller kommunalnämndsprotokoll finna att Anders Johan och Kerstin har någon kontakt senare i livet.

Barnen fortsätter att komma, och Kerstin vägrar att uppege faders namn.

I Bjuråkers fattigvårdsprotokoll från den 5 mars 1893 står att läsa "Kerstin Lust som redan har ett oäkta barn väntar nu ett till och har ingenstans att vistas. Ordförande Anders Olsson får i uppdrag att finns något för henne och hennes barn".

Gift kolare tar på sig faderskapet

Två år senare, 1895, får Kerstin en son som också föds som oäkta. Skvallret pekar på änklungen och kolaren Anders Åslund som bor i närheten av Kerstin. Anders har redan flera barn och det är relativt riskfritt för honom att ta på sig faderskapet eftersom han är änklung sedan 1893 och har sex barn med hustrun.

Anders tar under åren som kommer på sig faderskapet för sex av Kerstins totalt elva barn. Gissningsvis är han också far till åtminstone ytterligare ett barn, men vågar inte erkänna på grund av dåtidens lagar. Anders är då fortfarande gift och han och Kerstin riskerar åtal för så kallat "enkelt hor", vilket innebär otrohet där en av parterna är gift. Anders hade riskerat fängelse och Kerstin böter.

Barnen "bortsonderas"

Åren går och barnen "bortsonderas" ett efter ett till bönder i trakten. Kerstin bor i fattigstugorna i Sördala och Holmberg och får i fattigvårdsbidrag per månad ett halvt kilo rågmjöl, ett kvarts kilo kornmjöl och en krona. Inte mycket ens på den tiden.

Min morfar Erik har tur och hamnar hos en bra familj.

Då och då dyker Kerstin och hennes barn upp i kommunens protokoll. Det handlar om att barnen saknar skor och kläder, "vanvård", "försumlighet" och extra bidrag inför nattvardsgång. Det är uppenbart att förhållandena är svåra. "Näst ohyggliga" skriver Bjuråkers kommunalnämnd vid ett tillfälle.

1910 är det sista gången Kerstin förekommer i kommunalnämndens protokoll. Då bor hon på församlingshemmet i Bjuråker tillsammans med de två yngsta barnen. Anders dör 1915. Då är Kerstin 48 år. När samtliga barn "bortsonderats" upphör kommunens omsorger, i alla fall nämns inget i protokollen.

Om jag nöjt mig med att enbart läsa husförhörlängderna och annat i kyrkoböckerna, då hade jag inte fått veta mycket om min morfars mor.

Nu återstår att gräva vidare. Kanske dyker det upp fler släktingar via DNA-testet, som kan kasta nytt ljus över hennes liv.

Av Mats (berättelsens jag) och Eva-Britt Andersson

Källor:

Protokoll från kommunalnämnderna/ fattigvårdsstyrelserna i Bjuråker och Delsbo under åren 1890 -1910. Protokollen förvaras på stadsarkivet i Hudiksvall. Därutöver har Arkiv Digital (inkl kyrkoböckerna), Family Finder och Dödsboken utgjort källor.

Basfakta

Namn: Kerstin Lust

Född: 5 februari 1867

Födelseort: Ytterhavravallen i Bjuråker, Hälsingland

Föräldrar: Soldattorpären Erik Larsson Lust, född 1833, och torpardottern Kerstin Olsdotter, född 1835. Båda är från Bjuråker.

Syskon: Kerstin föds som nummer fem i en syskonskara av nio. Hon har en tvillingbror som avlider tre månader senare av "allmän svaghet".

Barn: Kerstin får elva barn, varav ett dör i spädd ålder. Den gifte kolaren, sedermera änklungen, Anders Åslund, tar på sig faderskapet för sex av barnen.

Äktenskap: Kerstin gifter sig aldrig.

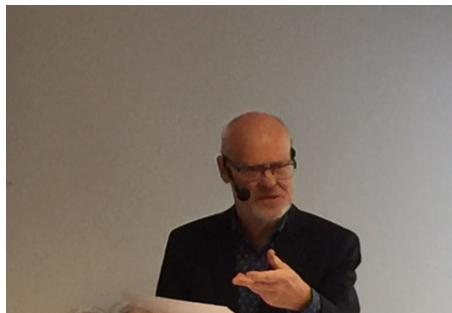
Död: Kerstin dör 1945, 78 år gammal, på fattighuset i Bjuråker. Dödsorsak: slaganfall.

Det sitter i väggarna - ett gårdsarkiv berättar

Sammandrag av föredrag om gårdsarkiv på Arkivens Dag den 13 november.

Norrtälje stadsarkiv fick för kort tid sedan en leverans av gårdsarkivet Björhövda nr 1 och 2 i Vätö socken. Jag ordnade och förtecknade handlingarna och sammanställde också två montrar på Stadsarkivet med dokument från arkivet, som i förtecknat skick omfattar ca. 0,5 hyllmeter och omspannar tiden 1809-1968.

Gårdsarkiv i allmänhet innehåller inte så mycket unika handlingar, utan det mesta går att finna i andra arkivbildare. Hit hör lantmäterihandlingar, bouppteckningar, förmynderskapshandlingar, utdrag ur domböcker rörande t. ex. marktvister, köpebrav, lagfarter och inteckningar.

Men ofta ingår också unika handlingar som brev, gamla använda skolböcker och fotografier. Särskilt fotografierna är ju oerhört värdefulla då de ger ansikten bakom namnen på släktingar, som man har i sin antavla med bara olika årtal.

Den stora fördelen med att ha tillgång till ett gårdsarkiv är att handlingar rörande en gård och dess innebyggare finns samlade på ett och samma ställe för kanske en tidsrymd på 200 år. Att leta upp motsvarande handlingar i domböcker, lantmäteriarxiv etc. skulle kunna ta månader av arkivforskning i anspråk.

Arkivet för Björhövda innehåller just den typ av handlingar, som brukar ingå i gårdsarkiv; bouppteckningar, auktionsprotokoll, skepps- och försäkringshandlingar, gårdsräkenskaper, husesyner och arrendekontrakt. Allt av största värde för såväl släkt- som hembygdsvetenskap.

Man bör heller inte underlåta att titta i litteratur, som är av värde för denna typ av forskning. I *Svenska gods och gårdar* från 1938 fann jag en hel del intressanta uppgifter om den aktuella gården.

Gården var på 32 hektar åker och 100 hektar skog. Mangårdsbyggnaden var byggd 1892 och ekonomibygnaden 1890, med en tillbyggnad 1928.

Här fanns då 4 hästar, 1 unghäst, 11 kor och 4 svin.

På Norrtälje stadsarkiv finns en mycket stor samling av gårdsarkiv. Den som har anor Roslagen bör inte missa att kontakta arkivet för att se om det finns ett sådant för just deras anfäder. Det kan verkligen löna sig!

En närbesläktad typ av arkiv är *byarkiven*. Detta är den minsta samfälligheten som rör den gamla lokala självstyrelsen. Här kan man ofta finna storskiftes- och lagaskifteshandlingar med kartor och tillhörande beskrivningar.

Av dessa kan man se hur marken fördelades mellan gårdsägarna i byn. I dessa arkiv kan också ingå protokoll från byrådet och kanske byns gamla byordning. I den sistnämnda finns regelverket för byn kodifierad med bestämmelser för sådd, skörd, hägnader m.m. Den som bröt mot dessa regler fick böta olika belopp till bykassan.

Sådana byråd finns ännu idag på vissa ställen i Roslagen, där de som äger mantalssatt jord kommer tillsammans för att besluta om användningen av allmänningar m.m.

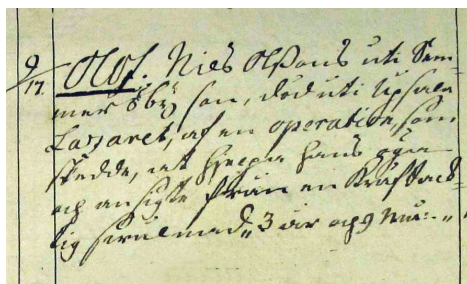
Sammanfattningsvis alltså - det finns mycket mer arkiv att forska i än bara våra kyrkoarkiv!

Urban Johansson

En misslyckad operation 1771

När man läser gamla kyrkböcker träffar man ibland på uppgifter som gör att man blir nyfiken. Vad hände Olof Nilsson från Semmersby i Väddö 1771? I dödboken för Väddö församling 9 mars 1771 står följande: 9/17 Olof, Nils Olssons uti Semmersby son, död uti Upsala Lazaret, af en operation, som skedde att hjälpa hans öga och ansigte från en kräfdacktig svulnad, 3 år och 9 mån.

Väddö dödbok, (AB) FI:1 (1770-1809)

Olof var bonden Nils Olssons och hans hustru Brita Ersdotters första barn. På gården bodde också farfar Olof Nilsson och två yngre syskon. Han föddes 31 maj 1767, något avvikande är inte antecknat om hans födelse eller första år i kyrkoböckerna.

När Olof började få besvär av svullnad i ansiktet är okänt liksom hur det kom sig att han skickades till Uppsala. Läkare konsulterades nog inte även om det möjligen fanns någon i Norrtälje redan 1771. Fredric Wilhelm Radloff skriver i sin bok *Beskrifning öfver Roslagen* som utkom 1804–1805, att enligt Kungl. Maj:ts provinsialmedicorum stat från 21 juli 1773 skulle provinsialläkaren i norra delen av Stockholms län vara stationerad i Norrtälje (sid 63 i faximilupplagan från 1983).

En betydelsefull person i socknen var kyrkoherden Elias Waldius (1707–1779). Han hade disputerat i Uppsala 1736 och blev kyrkoherde i Väddö efter svärfadern Anders Hilleström 1753. Waldius var dessutom riksdagsman för prästeståndet vid riksdagen 1765 och således en man med förbindelser både i huvudstaden, där Serafimerlasarettet fanns sedan 1752, och Uppsala med Nosocomium. Kanske var det kyrkoherden som förmedlade kontakten med Upsala lazarett. Med på resan till Uppsala följde troligen fadern och kanske modern som var gravid i sjätte månaden. På en sådan här vådlig resa behövde en liten pojke mammas stöd. Modern Brita

hade två äldre systrar som kunde ta hand om Olofs småsyskon, ett och två år gamla.

Nosocomium

Nosocomium i Uppsala hade inrättats redan 1707 av professor Lars Roberg, men hade under långa tider fört en mycket tynande tillvaro. Nils Rosén von Rosenstein (känd för Roséns bröstdroppar) vitaliserade verksamheten sedan han blivit professor i medicin. Under sin studieresa i Europa hade han bland annat besökt Amsterdam och Leiden och disputerade och blev medicine doktor vid universitetet i Harderwijk 11 november 1730 på avhandlingen *De historiis morborum rite consignandis* (Rätt dokumentation av sjukdomars förlopp). Det är därför speciellt beklagligt att Olofs sjukhistoria och operation inte dokumenterades i någon journal eller i varje fall inte finns bevarad.

Lasarettet i Uppsala

Sedan tillstånd hade erhållits av Kungl. Maj:t att inrätta ett lasarett och medel beviljats enades universitetet och länet 1767 om att inrätta ett kombinerat Nosocomium och lasarett i Oxenstiernska huset vid Riddartorget invid domkyrkan. Redan 1778 tog emellertid samarbetet slut eftersom konsistoriet ansåg att den vård akademien åtagit sig för länets befolkning blivit alltför kostsam.

Vem opererade Olof?

Operationer utfördes på den här tiden inte av läkare utan av fältskärer. Uppsala universitet hade ända sedan 1600-talet haft en akademifältskår. Niklas Hultman innehade tjänsten under många år samtidigt som han också tjänstgjorde på Nosocomium. Därigenom fick han dubbel lön och blev en rik man som 1761 köpte Lingonbacka pappersbruk i Järlåsa. Hans affärsintressen och höga ålder gjorde att han inte kunde sköta sina fältskärssysslor till universitetets belåtenhet; han var 96 år och fortfarande i tjänst när han dog 6 januari 1770.

Vid Hultmans död ville därför universitetets ledning försäkra sig om att få en ung och dugande kraft och utsåg den 24 november 1770 Kristian Ernst Boecler till universitetsfältskår. Han var 28 år och hade just avlagt medicine licentiatexamen. Den 27 juni 1772 disputerade han för Carl von Linné med avhandlingen *De suturis vulnerum in genere*, det vill säga

om sättet att sy ihop sår.

Kristian Ernst Boecler. Fotografi av en målning från slutet av 1700-talet av okänd konstnär. Bild från Uppsala universitetsbibliotek.

En annan möjlig operatör var den store kirurgen Olof af Acrels brorson, Johan Gustaf Acrel, som var 29 år gammal när han kom som kirurg till Nosocomium 1770 efter Hultman. Han undervisade också i kirurgi tills han 1788 utnämndes till professor i praktisk medicin. Det är också tänkbart att dessa två unga kirurger tillsammans tog sig an detta svåra fall.

Johan Gustaf Acrel. Gravyr av A. U. Berndes 1797. Bild från Uppsala universitetsbibliotek.

Vad var det för sjukdom Olof led av?

I avsaknad av närmare uppgifter går det inte att säkert avgöra vad som orsakade Olofs "kräfdacktiga svulnad". Det är osannolikt att det skulle ha varit någon cancer i nutida mening. Mera troligt är att det var någon form av blodkärlsmissbildning. Sådan är vanliga och drabbar 10 procent av alla spädbarn men de flesta är små och tillbakabildas spontant. Vanligast är så kallade eldsmärken. Om det gav så allvarliga symtom att föräldrarna och andra ansåg att man måste ta till en sådan exceptionell åtgärd som att söka hjälp på det avlägsna Upsala Lazarett kan det ha rört sig om en mera ovanlig kärltumör som kunde växa till sig okontrollerat.

Smärtlindring

Smärtan var ett stort problem, inte bara för patienten, utan även för operatören. Trots att patienterna bands med rep och hölls fast av starka karlar kunde de inte ligga så stilla som krävdes, framför allt vid operationer som krävde precision som till exempel starrstickning. För att hålla fast en treårig pojke behövdes inte så mycket kraft, men man får hoppas att Olof fick någon form av smärtlindring. Ända sedan antiken har droger används för detta. Alkohol är säkerligen det mest använda bedövningsmedlet och det som funnits till hands i de flesta kulturer. Opium, mandroga (alruna), cannabis och cocablada har också använts. I Olofs fall var det troligen opium som gavs.

Som icke-farmakologiska "bedövningsmedel" har nedkylning med is använts när det var möjligt. Att ge patienten ett slag i huvudet kunde orsaka medvetslöshet, men också att patienten dog innan operationen ens börjat. Kraftigt tryck på blodkärlen till huvudet kunde också framkalla medvetslöshet. Snabbhet var ett krav på alla operatörer fram till att eter och chloroform revolutionerade kirurgin i mitten av 1800-talet.

Operationen

På 1700-talet saknades allt som krävs för ett lyckat resultat. Vid sådana här operationer görs nuförtiden alltid noggranna undersökningar med hjälp av röntgen för att klarlägga var blodkärlen till och från tumören finns. Med nutida kunskaper står det helt klart att operationen var dömd att misslyckas. Att utan detaljerad kunskap om var blodkärlen till svullnaden gick försöka skära bort den måste ge upphov till så kraftiga blödningar att Olof snabbt förblödde eller kvävdes av blodet. Operatörerna och ännu mindre föräldrarna förstod vilken hopplös uppgift som förelåg.

Olof dog sannolikt genast när kirurgerna började skära i svullnaden. Man gjorde så gott man kunde på den tiden. Utan behandling hade barnet sannolikt ändå inte överlevt i sin sjukdom.

Slutkommentar

Det finns inga journaler bevarade från Akademiska sjukhusets föregångare Nosocomium och Upsala lazarett. Ibland kan man emellertid hitta spår av verksamheten i de mest oväntade källor, i det här fallet dödboken från Väddö församling 1771. Uppgifterna är mycket sparsamma, men ger ändå en viss möjlighet att rekonstruera en liten gosses olyckliga öde och död i en mycket riskfylld operation. Föräldrarna Nils och Brita fick ingen mer son, men nio döttrar. Dottern Margta och mågen Anders Andersson tog över gården i Semmersby (Väddö AI:4b (1793-1806) Bild 240 / sid 231 (AID: v94448.b240.s231, NAD: SE/SSA/1586).

Bo S. Lindberg

NSFF laddar om!

Norrtälje Släktforskarförening har så sakteliga öppnat för nya medlemsmöten och arrangemang. Den 16 oktober genomfördes en anbytarträff på stadsbiblioteket. Ett tjugotal medlemmar mötte upp kring ett gemensamt bord för att diskutera släktforskningsproblem och byta anor med varandra. Denna typ av träffar är värdefulla för att skapa kontakt mellan forskare och klagöra gemensamma forskningsråden.

Den 13 november gick det traditionsenliga evenemanget för arkivinstitutioner av stapeln, det vill säga Arkivens Dag. Denna gång genomfördes Norrtälje Stadsarkivs arrangemang på Stadsbiblioteket av Coronaskäl. Den lokal som Stadsarkivet brukar få använda, var inte tillgänglig på grund av risken för smittspridning eftersom Stadsarkivet ligger i ett äldreboende.

NSFF deltog som tidigare år med hjälp i släktforskning. Tre av föreningens medlemmar, Birgit Söderman, Leif Eriksson och Johan Löfström, vägledde nybörjare och andra med råd och dåd i hur man söker sina anor i olika källmaterial.

Urban Johansson höll föredrag om gårdsarkivens betydelse för släktforskare, med Björhövda nr 1 och 2 i Vätö socken som exempel. Detta gårdsarkiv har nyligen inlämnats till Norrtälje stadsarkiv för ordning och förteckning. Norrtälje stadsarkiv

har en stor mängd både by- och gårdsarkiv från kommunens 25 socknar, som är av utomordentligt stort värde för såväl hembygds- som släktforskare.

Såväl föredrag som släktforskarvägledning samlade många besökare.

U.J.

Birgit Söderman hjälper Karin Carlsson att lösa ett problem.

Leif Eriksson och nedan Johan Löfström fanns också på plats för att hjälpa släktforskare tillrätta.

S:t Olovs sjöled

Världens första pilgrimsväg till havs invigdes 2019 och kallas S:t Olav Waterway. Den går från finska Åbo genom en skimrande skärgård via Åland till Grisslehamn och hakar på Upplandsleden i Gimo och ända till Älvkarleby. Där fortsätter den på Helgonleden och vidare i S:t Olavs spår till Trondheim i Norge. Leden är världens nordligaste led och är 580 km lång. Vikingarna färdades mest i sina båtar på de vattenvägar som då fanns här i Norden. Nu har landhöjningen gjort så att de flesta vattenvägarna har blivit diken eller små åar.

Min dotter Lisa och jag vandrade med flera andra en liten sträcka på denna vikingaled en fin höstdag. Starten var vid Hargs kyrka med några stopp på vägen för att lyssna på historien om S:t Olav. Vi fick även en kort teater där ”dottern Ulfhild” berättar och sjunger om sin pappa Olav.

Hargs herrgård privatägdes nu av Simone Tufveson dotter till Carl G Beck-Friis som dog 2005. Simone ärvde då 15 år gammal Hargs bruk och Christineholms egendomar i Lohärad Norrtälje. Tidigare hade Hargs bruk och andra stora herrgårdar varit fideikommiss men den lagen upphävdes 1 januari 1964.

Mellan Hargs kyrka och herrgården ligger ett antal järnåldersgravar och på kyrkogården öster om koret finns ett gigantiskt monument över Carl Oxenstierna, tidigare ägare av Hargs herrgård. Monumentet är uppfört av Jean Erik Rehn 1787. Fler gravstenar finns nordost om koret på släkterna Oxenstierna och Beck-Friis.

Oxenstiernas gravmonument vid Hargs kyrka

Vem var nu S:t Olav? Jo han föddes 995 e.Kr. och föräldrarna var vikingen Harald Grenske och Åsta Gudbrandsdotter.

Olavs barndom började stökigt då hans far friade ihärdigt till den vackra Sigrid Storråda, härskarinnan över Västergötland och Sveriges första kända drottning gift med kung Erik Segersäll. Efter några år försköt Erik henne för att få gifta om sig med en polsk prinsessa. Många friare kom då till Sigrid. Opplänningskungen Harald Grenske och Österväskungen Vissivald blev för ihärdiga friare tyckte Sigrid så hon stängde in dem och brände upp dem.

S:t Olav växte upp till en framgångsrik hednisk viking och känd som en riktig värsting. Tonårige Olav plundrade med sin hird det mesta runt Mälaren, Östersjön och runt Danmark. Han deltog 1014 i tronstriderna i England där han förstörde London Bridge. Han drog vidare till Normandie i nordvästra Frankrike och där antog han kristendomen. 1015 landsteg han i Norge med en liten grupp män och tog makten ifrån Jarl Håkan Eriksson och Jarl Sven Håkansson. S:t Olav grundade 1016 staden Borg som då blev Norges huvudstad. Han kristnade folket i Norge och de som var emot kristendomen lem-lästade eller dödade han och drev ut dem från Norge. Han var nu en redig och bra karl enligt de kristna eftersom han bad till högre makter under nödåren.

S:t Olav blev kär i Olof Skötkonungs dotter Ingegerd Olofsdotter, vars mor var Sigrid Storråda. Ingegerd blir då skickad till Ryssland av sin far. Då gifter sig S:t Olav med Astrid Olofsdotter även hon dotter till Olof Skötkonung som han fick med sin frilla Edla.

S:t Olav får med hustrun Astrid en dotter Ulfhild Olavsdotter och med sin frilla Alvhild, tjänarinnan på gården, får han sonen Magnus Olavsson. Ulfhild blir tvångsgift med hertig Ordulf av Sachsen och de får sonen Magnus senare Hertig av Sachsen. Ulfhilds halvbror Magnus Olavsson drev igenom systemens äkten-skap då han ville ha Sachsernas stöd mot Venderna, för att bli Danmarks Kung. Magnus den gode Olavsson blev kung i Norge efter sin far och några år senare 1042 även kung över Danmark som han vann genom ett härtåg.

S:t Olav stupade under slaget vid Stiklestad i Norge 29 juli 1030 och han blev helgonförklarade två år efter sin död för att ha infört kristendomen till Norge.

Han är Norges nationalhelgon och firas varje år på sin dödsdag 29 juli. Slaget vid Stiklestad stod mellan bönder och Olavs styrkor och hans stoft begravdes i Domkyrkan Nidarosdomen i Trondheim som byggdes två år efter Olavs död.

Medeltida skulptur av S:t Olav i Sankt Olofskyrkan i Skåne

Sägner säger att en solförmörkelse inträffade under striden vid Stiklestad och många märkliga tecken har setts vid hans grav. Olavs helighet uppenbarade sig vid graven genom ett antal underverk. Folk blev botade från sjukdomar, blindhet och dövhet. Folk vallfärdade till S:t Olavs helgade gravplats för att bli friska och det kanske fungerar även idag.

Birgit Söderman

Nyheter från ArkivDigital

ArkivDigital har nu lagt till över 3,2 miljoner nya sökbara poster i *bouppteckningsregistret*, som nu innehåller totalt 6,2 miljoner poster. I registret kan man söka på namn, årtal då uppteckningen gjordes samt län och församling där den avlidne bodde.

Även födelseregistret har uppdaterats. *Födda delar av Sverige* innehåller 9 miljoner poster. När man hittat ett namn kan man klicka vidare till födel-seboken för att kolla att uppgifterna stämmer.